

İlhanlı Hükümdarlarından Abâkâ Han’a Ait Üç Yarlğ İbrahim GÜNEŞ^{1*}

¹ Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, MUĞLA.
* ibrahimgn02@gmail.com
+ ORCID: 0000-0002-2080-8870

Öz– Bu makalede, İlhanlı Devleti’nin ikinci hükümdarı olan Abâkâ Han’ın yazdırmış olduğu üç yarlğın Türkçe çevirisi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu üç yarlğın daha önce G. Doerfer tarafından Almanca, Antoine Mostaert-Francis Woodman Cleaves tarafından İngilizce çevirileri yapılmıştır. Erdebil’deki Şeyh Safuiddin Erdebili türbesinde keşfedilmiş olan yarlğlardan ilki, Abâkâ Han tarafından 1266 yılında yazdırılmış olup, eyaletlerde görev alan daruga ve bitikçileri halka ve tüccarlara kötü davranmamaları hususunda ikaz etmektedir. İkinci yarlğ, 1268 yılına ait olup, İlhanlı hükümdarının ziyaretine gelen Baraçırqun’un başında bulunduğu papalık elçisine her türlü kolaylığın sağlanması için Abâkâ Han’a tarafından Samagar Noyan’a gönderilmiştir. Üçüncü ve son yarlğ Erdebil’deki Şeyh Safuiddin Erdebili türbesinde keşfedilmiştir. Bu yarlğ, 1271 yılına ait olup, özellikle 1266 yılındaki yarlğda geçen söz konusu yöneticiler halka ve tüccarlara karşı uyguladıkları haksız davranışları devam etmeleri neticesinde tekrar uyarılmaktadır. Söz konusu yarlğlar İlhanlı Devleti’nin eyalet yönetimi ile ilgili mühim kayıtlar içermektedir. Bu sebeple her üç yarlğın çevrilip değerlendirilmesi, İlhanlı Devleti Tarihi çalışmalarına müspet katkısı olacaktır.

Anahtar Kelimeler– Abâkâ Han, İlhanlılar, Memlükler, Yarlğ.

Three Jarlig From Ilhanlı Governors to Abâkâ Han

Abstract– In this article, Turkish translation and evaluation of the three jars written by Abâkâ Han, the second ruler of the Ilkhanate State, will be made. These three jars were translated into German by G. Doerfer and English translations by Antoine Mostaert-Francis Woodman Cleaves. The first of the jarligs discovered in the tomb of Sheikh Safuiddin Ardebil in Ardabil was dictated by Abakâ Khan in 1266 and warns daruga and planters working in the provinces not to mistreat the people and merchants. The second jarlig belongs to 1268 and was sent to Samagar Noyan by Abâkâ Khan to provide all kinds of convenience to the papal envoy headed by Baraçırqun, who came to the visit of the Ilkhanid ruler. The third and last jarlig was discovered in the tomb of Sheikh Safuiddin Ardabili in Ardabil. This jurisdiction belongs to the year 1271 and especially the said administrators mentioned in the jarlig in 1266 are warned again as a result of their continued unfair behavior towards the public and merchants. The said jarligs contain important records regarding the provincial administration of the Ilkhanate State. The translation and evaluation of his three jarlig, based on their importance, will have a positive contribution to the historical studies of the Ilkhanate State.

Keywords – Abâkâ Khan, Ilkhanids, Mamluks, Jarlig.

Giriş

İlhanlılardan günümüze çok az resmî belge gelmiştir. Aynı durum 1265-1282 yılları arasında İlhanlı tahtında oturan Abâkâ Han için de geçerlidir. İlhanlı Devleti'nin ikinci hükümdarı olan Abâkâ Han'ın tahta kaldığı süreç, devlet sınırlarının kesin olarak belirlendiği, düşman saldırılarına karşı muvaffakiyetle karşı çıkıldığı ve devlet teşkilatlanmasının karakter kazandığı bir dönem olmuştur¹. Devlet bu dönemde, İran merkezli İslam topraklarının doğu hududunda kök salmıştır. Sınırların genişlemesiyle devlet toprakları üzerinde hak iddia eden komşu siyasi teşekküllerle meydana gelen hudut savaşlarının da yoğun geçtiği bir dönem olmuştur. Aynı zamanda Batı Hıristiyan dünyası ile birlikte Müslümanlara (Memlûklere) karşı ittifak kurma çabalarının tüm harareti ile devam ettiği bir dönem olarak da dikkat çekmektedir. Fakat devrin tüm önemine rağmen bu döneme ait çok az sayıda resmî belge kalmıştır. Fakat Abâkâ Han devrine ait olup günümüze kadar gelmiş bazı resmî belgelerdeki malumat son derece değerli olup bunların mutlak suretle değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunlardan en önemlileri ise Erdebil'deki Şeyh Safiiddin Erdebili türbesinde keşfedilen 1266 ve 1271 yılına ait iki yarlıştır. Ayrıca Vatikan'da keşfedilen Abâkâ Han devrine ait başka bir yarlıg daha bulunmaktadır. Burada incelemeye tabi tutulan üç müstakil yarlıg günümüzde keşfedilmiş az sayıda resmî belgeden birkaçıdır. Her üç yarlıg, daha önce G. Doerfer tarafından Almanca, Antoine Mostaert-Francis Woodman Cleaves tarafından İngilizce çeviri ve neşirleriyle birlikte yayınlanmışlardır². Biz ise burada söz konusu belgeleri tanıtır Türkçe'ye çevirerek birtakım değerlendirmelerde bulunacağız.

1. Yarlıg:**Transkripsiyon:**

1. d[aruyas-t]a
2. biçige:çin-e
3. manu sayi:n
4. eçige-de Elege öçijü ede
5. orçin bükün irgen-dür
6. ortoy-u:d bariju balayad yaçar
7. usun ber qudaldıju qarabi ba
8. abadan bolıaysan ajuyu: edüge:
9. dabariysad çerigü:d-te
10. irgen-ü daruyasta noyad-ta
11. kücü kürgegen büi keme:d
12. manu eçige-de kenber kücü
13. büü kürgetügei avan çoban büü
14. ile:tügei keme:n biçin
15. jrly ögtejü böge:tele ker küü
16. kürgen büi ta edüge: uruñi [. . .]

Çeviri:

- (1) *İcra Memurlarına,*
- (2) *Mali sekreterlere,*
- (3-4) *Elege özverili bir şekilde iyi babamıza [Hülegü] rapor etti:*
- (4-8) *"Bunlar hareket ederken (veya daha doğrusu: buralarda bulunan) insanlar nazikçe komisyon memurları buldular, köyler ve bölgelerle takas ettiler ve ayrıca köyler, inşa edilmiş topraklara dönüştü.*
- (8-11) *Şimdi (onlar) için yaptırımlarını uygulamak daha kolay. Halkın askeri, icra memurları ve komutanlarının yaptırımları ihlal edildi".*
- (12-15) *Babamızın "Kimsenin şiddet kullanmaması ve (ayrıca) icra memurları göndermemesi" kararını verdiği halde*
- (15-16) *nasıl burada şiddet uygulayabildiniz? Şimdi eskisinden daha çok...*

2. Yarlıg**Transkripsiyon:**

1. [Abay]a üge manu
2. Samayar-a jayu:ra
3. bükün balayad-
4. un daruyas-ta
5. noyad-ta
6. todqayu:la qarayu:l-a jamuçin ongyaça-
7. çina Bab-a: ça iregsed Baraçirqun
8. terigü:ten marqasiyas-a dabariydaıysad
9. irgen ongyaçaçin todqayu:l ulay-a:
10. umda şigü:sü ana ülü megüdegü:lün
11. ögüdkün. Yayu:d kedür anu
12. kücü büü kürgetügei keme:bei.
13. Biçig manu taulai jil öbül-ün
14. terigü:n sara-i:n abran
15. jrıyaya:n-a Aras-a büküi-
16. dür biçibeı.

Çeviri:

- (1) *(Abâkâ) olarak emrimdir.*

¹ Bu dönem hakkında geniş bir bilgi için bk. İbrahim Güneş, *Abâkâ Han Devrinde İlhanlı Devleti Tarihi (663-680/1265-1282)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Muğla 2021.

²G. Doerfer, "Mongolica aus Ardabil", *Zentralasiatische Studien*, 9, 1975, ss.190-194; D. Tumurtogoo, *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, Taipei 2006, s.150-152; Antoine Mostaert –

Francis Woodman Cleaves, "Trois documents mongols des Archives secrètes vaticanes", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, XV, S. 3/4, (1952),ss.433-434, 507;Eugène Cardinal Tisserant, "Une lettre de l'Ilkhan de Perse Abaga adressée au Pape Clément IV", *Le Muséon*59, (1946), ss.555-556.

(2-7) *Samagar'a, yol üstünde bulunan icra memurlarına, komutanlara, kale komutanlarına, muhafız birliklerine, menzil istasyonları arası ulaşımı sağlayan kişilere, kayıkçılara.*

(8-12) *Şöyle buyurdum: "Başlarında Baraçırqun'un bulunduğu Papa tarafından yollanan piskopos heyetine [yol üzerinde] rastlayacak ahali, kayıkçılar ve kale muhafızları, ulaklar, içecek ve tayın verilecektir. Kendilerinin sahip oldukları eşyaları için [ellerinden almak için] sakın güç kullanmayasınız."*

(13-16) *Mektubumuzu, Aras'ta iken tavşan senesi kışının ilk ayının on altısında yazdık.*

3. Yarlıĝ

Transkripsiyon:

1. *jrly-un yosuĝa:r Elege-de*
2. *qariya:tan ortoĝ-u:d-tur*
3. *balayad-tur dabariysad*
4. *çerigü:d-ün noyad irgenü*
5. *daruyas noyad kücü büü kürgetügei*
6. *avan çoban büü qaltuyai yayu:d*
7. *kedi anu buliĝu tataĝu büü abtuyai*
8. *möd ondur Elege-de öĝün aĝsad-ıya:n*
9. *ülü megüden Őigtür-e kürgen*
10. *atuyai kembei bidan-u eyi:n*
11. *keme:gü:lüge:d dabariysad çerigü:d irgenü*
12. *daruyas noyad kücü kürgeĝü yayu:d kedi*
13. *anu buliĝu tataĝu abuba:su yeke*
14. *jrly-un yosuĝa:r ülüĝü: aiqun*
15. *aldaqun ede ber nasan ĝamyor dayi:n ele*
16. *keme:gdebei keme:ĝü öbed-tür-ıye:n qariya:*
17. *ügegü:n ara Őiniyu:lun ondur öĝün aĝsad-*
18. *ıya:n megüdebe:sü möd ber ülüĝü: ayuqun*
19. *aldaqun keme:n jrly-un savad öĝbei*
20. *biçig manu qonin ĝil namur-un eçüs*

21. *sara-i:n qoyar qauçid-ta Aqar-a*

22. *bükü-dür biçibeı*

Çeviri:

(1-2) *Yarlıĝa göre karar vermiřtik:*

(2-10) *"Şehirlerde daha iyi hareket eden askerlerin komutanları: iktidarı kullanan Elege'ye tabi askerler ve icra memurları ve halk komutanları tüccarlara şiddet uygulamamalıdır. Vergi memurları tüccarları rahatsız etmemelidir; hiçbirini yağmalamamalıdır. Komutanlar ve icra memurlarının her yıl yapması gereken, daha önce Elege'nin vergi olarak başardığını azaltmadan yapmalarıdır.*

(10-16) *Eĝer şimdi, bunu bilmelerine izin verdikten sonra, iktidarı kullanan askerler ve halkın icra memurları ve komutanları şiddet uygularlar ve eĝer bu yüksek karar ve cezadan korkmazlarsa yağmalamazlar mı?*

Bunlara gerçekten soytarılar, kemer bezleri ve devletin düşmanları denir.

(16-19) *Kararnamenin bir kopyasını verdik. İçeriĝi, söz konusu [failler] kendilerine tabi olmayan insanları sömürüyor ve her yıl vergilerini düşürüyorlar, korkuyorlar ve cezalandırılıyorlar.*

(20-22) *Mektubumuzu koyun yılında, sonbaharın son ayında, ikinci kaidede Ahar'dayken yazdık.*

Yarlıĝlarda Geçen Bazı İstilahlar

Yarlıĝ: Yarlıĝ, Türk ve Moĝol devlet teşkilatında hükümdarın yazdığı fermanlara denilmekteydi³. Kaynaklarda emsile⁴ veya misâl⁵ olarak da geçen hükümdar fermanları, Moĝollarda genellikle yarlıĝ adı ile zikredilirdi. Yarlıĝlar hükümdarın yazılı resmi emri sayılan belgeler olup, sadece hükümdarın ismi yazılırdı. Moĝol hükümdarları beĝendikleri komutan veya devlet adamlarına bu yarlıĝlardan verdikleri gibi, bunu tâbi devlet veya bölgesel hükümdarlara da tevcih edilebilirlerdi⁶. Yarlıĝlara hükümdarın şahsi mührü vurulduğundan, mührün rengine göre isim alırlardı. Bunların başında yazının ehemmiyetine göre gök-tamgalı yarlıĝ, altın-tamgalı yarlıĝ, altın-tamgalı yarlıĝ ve kara-tamgalı yarlıĝ gelirdi⁷. En mühimi olan gök-tamgalar, genellikle Büyük Moĝol hükümdarlarıyla yapılan yazışmalarda kullanılırdı. Nitekim Kubilây Han'ın Abâkâ Han'a gönderdiği bir mektubu gök-tamga ile mühülediği bilinmektedir⁸. Bir diĝer yarlıĝ çeşidi ise mührün altın suyuna batırılması ile yapılan altın-tamgalar olup devletin hudutları içerisinde daha çok mühim kararlar ile birlikte mali konularda emirler ve önemli görülen elçilik heyetlerinin taşıdığı yarlıĝlara vurulurdu⁹. Örneĝin 667/1269 tarihinde Sultan Baybars'a gönderilen elçililer, Abâkâ Han'ın altın-payza ve yarlıĝını taşıyorlardı¹⁰. Ehemmiyeti gereĝince bundan bir alt seviyede tutulan al-tamgalar ise genellikle resmi hüküm ve

³ Şems Şerik Emin, *Ferheng Islahat-ı Divanı Devran Moĝul*, Tahran 1357, s.262-266; *Yarlıĝ* ismi hakkında bkz. Galip Güner, "'Yarlıĝ "Buyruk, Emir, Ferman" ve 'Yarlıka- (Tanrı) Buyurmak'; Lütüfetmek Kelimelerinin Kökeni Üzerine Yeni Görüşler", *Turkish Studies*, VIII, S.1 (Winter 2013), ss.1553-1560.

⁴ Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1999, s.483.

⁵ Cüveynî, s.486.

⁶ Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 2012, s.37-38.

⁷ Hinduşah Nahcivâni, *Düstürü'l-katib fi ta'yini'l-meratib*, (Nşr. Abdülkerim Alizade), II, Moskova 1971, s.12 vd.

⁸ Reşidüddin, *Câmi'üt-tevârih*, (Tsh. Muhammed Rüşen ve Mustafa Müsevî), I, Tahran 1373, s.1070; *Mu'izz al-Ansâb*, (Ed. A. K. Muminov), *Istoriia*

Kazakhstana v persidskikh istochnikakh, III, Almatı 2006, vr.66b; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s.198; V.V. Barthold, *Moĝol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s.411.

⁹ Kalkaşandî, *Subhü'l-aşâ fi sinâ'atü'l-inşâ*, IV, Kahire 1913, s.428; Uzunçarşılı, age, s.198-199; Emin, age, s. 10-12, 96-101

¹⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravzü'z-zâhir fi sîretü'l-Melikü'z-Zâhir*, (Nşr. Abdülaziz el-Huveytir), Riyad 1976, s.339; Baybars el-Mansûri, *Zübedtü'l-Fikre fi Tarih el-Hicre*, (Thk. D. S. Richards), Beyrut 1998, s.117-118; Yünîni, *Zeyl miratü'z-zaman*, II, Haydarabad 1955, s.407; İbnü'l-Davâdâri, *Kenzü'd-dürer ve câmi'ü'l-gurer: ed-dürre'l-fâhir fi sîretü'l-Melik en-Nâsir*, (Nşr. Hans Robert Roemer), VIII, Kahire 1960, s.139.

yazışmalarda kullanılırdı. Bunlar hükümdarlara gönderilen yarlıklarla birlikte emir ve komutanlara verilen her türlü azil ve atamalara ait fermanlara al-tamga vurulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Abâkâ Han tahta oturduğunda ülkenin birçok tarafına al-tamgalı yarlıg gönderdiği gibi¹¹, İlhanlılara tâbi devlet hükümdarlarının da yerlerinde kalmasına dair al-tamgalı yarlıg çıkarmıştı¹². Abâkâ Han, 669/1270 tarihinde Kubilây Han tarafından gönderilen ve kendisinin resmi olarak İlhanlı tahtına geçtiğine dair de al-tamgalı yarlıg almıştır¹³.

Daruga: Moğol devlet teşkilatında eyaletlerde idari, askeri ve mali konularda görev yapan büyük memurlara daruga denilmekteydi¹⁴. Kendilerine bırakılan şehrin veyahut eyaletin her türlü güvenlik işlerine bakmakla mükellefliler. Bunlar sadece eyaletlerdeki şehirlerin başında değil, devletin başkenti Tebriz'de de görev yaparlardı. Esasında İslami devlet yönetiminin tipik bir kurumu olarak İlhanlılar devrinde de bu usul aynen tatbik edilmiştir. Söz konusu bu görevliler emri altındaki kolluk görevlileri aracılığı ile mesul tutulan idari bölgenin asayişini sağlamak, kanunsuz yapılan işlere izin vermemek, suçlu bulunan kimseler varsa onları yakalayıp gerekli mercilere teslim etmek ve son olarak da fahiş gasp veya temellüklerle engel olmak üzere çalışırlardı. Fihhikâya asayişin birimlerinin en üst kademesinde görev yapan darugalar, kendinden alt mercilerde çalışan görevliler arasında rabıtabayı sağlamakla mükellef olup, kendisi daha çok büyük hadiselerle ilgilenirdi. Bir nevi devletin adalet ve hükmünü korumakla mükellef olduklarından, söz konusu kişiler genellikle güvenilir ve halk tarafından sevilen kişiler arasından seçilirdi¹⁵.

Bitikçi: Türk ve Moğol devlet teşkilatında devlet yazışmalarını kontrol edip kaleme alan kişilere bitikçi denilmekteydi. İlhanlı devlet teşkilatında, Divan-ı Buzurg'un yazışmalarını kaleme alan veya kontrol eden birtakım görevliler de bulunmaktaydı. Bunların başında bahşi denilen memurlar gelirdi. Her türlü beraat, emir ve vesikalar bunun elinden geçer ve eyaletlerde bulunan kendine bağlı bitikçilerin her türlü emir ve düzenlerini sağlardı. Asil olarak komşu devletlere gönderilen mektupların yazılarını düzenler ve hangi bölgeye gönderilirse oranın dili ile mektubu kaleme aldirtirdi. Bu kuruma bağlı bahşiler (divan-ı bahşiyân) ve bitikçiler divanı (divan-ı bitikçiyân) bulunmaktaydı. Bahşilerin en muteber olanı, bizzat İlhanın yanında bulunur ve hükümdarın yarlıg veya buyruklarını kendisi kaleme alırdı. Uluğ bitikçi memalik ise vezir veya emirlere ait karar senetlerini düzenleyip temiz alır; emir-i ülke, emir-tümen, emir-i hezare ve emir-i sade'ye ait her türlü ferman suretlerinin arkasına hülâsa yazardı¹⁶. Uluğ bitikçi-i memalik adı verilen-ki Moğollarda kâtibe bitikçi denildiğinden¹⁷- kurumun başında bulunan şahıs da divanın başkâtibi sayılırdı. Divanda kabul edilen her türlü karar ile birlikte divana ait mali takip ederek düzenleyip verilmesi gereken parayı tahsil eder, yine aynı suretle divana ait gelir ve

giderlerini kontrol edip bunları kayıt altına aldirtirdi. İlhanlıların ilk bitikçisi Ahmet Bitikçi'dir¹⁸.

Ortak: Ortaklık, başta hükümdar olmak üzere şehzade, prensesler ve sair ümera nakdi paraları tüccarlara ve sıradan halka vererek, bunu işletilmek üzere ya ticarete kullanmak veya faiz almak için ödünç verme usulüne denilirdi¹⁹. Moğollarla ilgili malumat veren kaynakların ekseriyetinde, sıkça isimlerine tesadüf edilen bu ortaklık müessesesi, diğer Moğol şubelerinde olduğu gibi²⁰, İlhanlı ticaret hayatının önemli ayaklarından birini teşkil etmekteydi²¹. Esas itibari ile bu müessese Cengiz Han devrinden itibaren başlayıp daha sonra da usul ve esaslarının büyük bir kısmı İlhanlılara intikal etmiştir. Çinli tarihçi Xiu Ting'e göre bu o kadar yüksek kazanç getiriyordu ki bir kundak gümüş para, on yıl içerisinde faizlenerek 1024 kundak faiz gelire çıkabiliyordu²². Aynı suretle Simon de Saint Quentin de tefecilere verdikleri her 10 dinar için, aylık 1 dinar faiz aldıklarını; bunun tekrarlanması durumunda aynı faiz miktarının devam ettiğini, buna misal olarak da Gürcistan'da bir asker, Moğollardan borç karşılığında 500 Bizans parası aldığını, beş yıl sonra 7.000 Bizans altın parası geri vermek zorunda kaldığını, yine aynı suretle Moğollardan bir kadın yedi yıl boyunca emanet verdiği 500 koyun için bir şahıstan 7.000 Bizans altın parası talep ettiğini belirtir²³. Bu hususla ilgili en geniş malumat Cüveynî'nin eserinde havi olup, müellife göre söz konusu tüccarlar kendi aralarında kısımlara ayrılarak her sene hazineye para (baliş) alıp, kararlaştırıldığı oranda tekrar hazineye iade edenlere ortak denilmekteydi. Mönge Han'dan önce bunlar büyük bir nüfus sahibi iken, Mönge Han'ın tahta geçmesinden sonra payza ve ulag taşımaları yasaklanarak, yetkileri kısmen de olsa sınırlandırılmıştır. Esas itibari ile bu tüccarlar yaptıkları ticarete göre çeşitli kısımlara ayrılıyorlardı. Nitekim hükümdarların hazinesinden ticaret yapan bu tüccarlardan mücevherat, elbise, hayvan satanlar olduğu gibi, anlaşmalı ülkelerden değerli elbise getirtip, onları gümüş ve altın ile takas edenler de mevcuttu²⁴.

Noyan: Moğolların ilk devirlerinden itibaren orduda komutanlık edenlere Moğolcada Efendi, bey anlamına gelen noyan denilirdi²⁵. Bunlar esasında askeri komuta hiyerarşisinde tümenbaşı, yüzbaşı veya binbaşı gibi farklı kademelerde görev yapan her türlü komutanlara verilen genel bir isimdi. Daha üst rütbeli komutanlara ise beğlerbeyi veya emirü'l-ümera denilmekteydi. Cengiz Han devrinde Moğol ordusunun hiyerarşi şu şekildeydi: harban=10(manga) , ca'un=100 (bölük), minghan=1000 (alay veya tabur), tümen=10.000 (tümen)²⁶. Aşağıda da gösterileceği gibi, Moğol ordusu astan üste doğru onbaşı, yüzbaşı, binbaşı, tümenbaşı, ülke emirleri, ulus emirleri ve beğlerbeği olmak üzere emir-komuta sıralamasına göre idare edilirdi²⁷.

Kutval: Kutval denilen ve kale muhafızı anlamına gelen başka bir birim bulunmaktaydı²⁸. Esasında bunların hangi rütbede görev yaptıkları malum değilse de en azından kalenin büyüklüğüne göre

¹¹ Reşidüddin, II, s.1060-1061, Hândmir, *Habib-i siyerfi ahbari'l-beşer*, (Tsh. M. Debirsiyaki), III, Tahrân 1362, s.108.

¹² İbn Şeddâd, *el-Alâkû'l-hatira fi zikri ümerai Şam ve'l-Cezire*, (Nşr. Y. Abbare), III/II, Dımaşk 1978, s. 535; Reşidüddin, II, s.1060-1061; Hâfi, *Mucmel-i Fasihî*, (Nşr. Muhammed Ferruh), II, Meşhed 1340, s.333; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûnü'l-edeb*, (Nşr. M. Mustafa Ziyâde), XXIX, Kahire 1990, s.259-260; İbnü'l-Münşi, *Târihü nuzhetü'n-nâzir ve râhatü'l-hâtir fi cem'üüt-tevârîhi min kitâbi gâyeti'l-matlüb fi târihi Beyti Eyyüb*, National Bibliothek in Wien, Mixt. 355, vr.17a-17b.

¹³ Reşidüddin, II, s. 1097.

¹⁴ Yuvalı, Abdulkadir, "Daruga", *DİA*, VIII, ss.505-506.

¹⁵ Nahcivânî, II,s.35-39; Emin, age,s. 157-158 . Reşidüddin, Abâkâ Han devrinde Tebriz şahnesiolarak Narduy Ahtaci'yi gösterir. Bkz. Reşidüddin/Rüşen-Musevî, II, s.1124; Türkçe terc. s.128.

¹⁶ Hasan b. Ali, *el-Mürşid fi'l-hisab*, Kitabhane-i Meclis Şura-yı İslamî, no:21852, vrk.215; Nahcivânî, II, s.105-108; Emin, age, s.66-69; Özkan Dayı, "İran Moğollar'ında Bitikçilik (1231-1295) ", *SOBİDER*, Yıl. 4, S.11, (Haziran 2017), ss.192-208.

¹⁷ Xiu Ting, *Hei Ta shi lu*, (haz. Mustafa Uyar, çev. Ankhbayar Danuu), İstanbul, 2012, s.114; Emin, age, s.66.

¹⁸ Reşidüddin, II, s.980.

¹⁹ Xiu Ting, s. 129

²⁰ Cüveynî, *Tarih-i cihagüşa*, s.486.

²¹ J.M. Rogers, "A New View of Medieval Persian History", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, S.1, (1989), ss.117-118.

²² Xiu Ting, s.129-130.

²³ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşif'in Anlarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoglu), Antalya, 2006, s.17.

²⁴ Cüveynî, *Tarih-i cihagüşa*, s.486.

²⁵ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.5; Emin, age, s.238.

²⁶ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.114.

²⁷ Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XLIX, S.1, (2009), ss. 33-47.

²⁸ Emin, age, s.204-205.

elerinden mühim bir kuvveti hazır tuttıkları tahmin edilebilir. Abâkâ Han devrinde isimleri bu iki yarlığda geçmekte²⁹ ve bu devirde Amuye Kalesi kutvalının Ak Bek adında birinin elinde olduğu bilinmektedir³⁰. Ayrıca Kaşani, tarih vermeden bir grup Kıyatlıların Abâkâ Han'ın önünde oynadıklarında, hükümdar bunların çevikliklerinden bir hayli etkilenerek bunlardan kendisinden ne istediklerini buyurmuş, Kıyatlılar da kendisine kulluk etmek istediklerini bu sebeple Erbil şehrinin kutvallığını istediklerini bildirmişlerdi. Abâkâ Han da bunların isteğine olumlu cevap vererek Erbil şehri kendilerine vermişti³¹.

Karavul: Moğollarda hükümdarın hususi orduları olan *karavullar* (*hassa orduları*), gözü pek kişilerden müteşekkil olurlardı. Yegâne görevleri ise hükümdar ve sarayı korumaktı. Bunlar dışında sınır güvenliğini koruyanlar da aynı unvan ile anılırdı³². Sayıları yaklaşık bir tümen (10.000)'di. Nitekim bunlardan bir tümen *karauana* askerinin Abâkâ Han'ın ölümünden sonra Argun'un hizmetine girdikleri bilinmektedir³³.

Yam: Moğollarda Posta teşkilatına verilen isimdi. Özellikle eyaletler hem merkez ile hem de kendi aralarındaki rabıtayı yam denilen posta teşkilatı vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Yam teşkilatı esas itibariyle Moğolların kurduğu en önemli kurumlardan birisiydi. Söz konusu teşkilatın kurulmasını iki önemli sebebi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki hâkim coğrafyanın gittikçe artması ve menziller arası mesafenin iyice uzaması iken, diğeri de menziller arası insan veya mal sevkiyatının hızlı ve güven içinde icra edilmesiydi. Posta teşkilatının teşekkülü ve tekmil edilmesi Cengiz Han devrinde başlamış ve Ögeday Han devrinde ise iyice kesin kaideler üzerine oturtulmuştu. Moğollarda söz konusu bu posta teşkilatı yam denilen posta menzilleri üzerinde icra edilirdi³⁴. Yamların masrafı ise tümenler arasında taksim edilirdi. Genellikle bir tümene bir yam düşerdi. Bu yamın tüm personel, yiyecek, su, hayvan ve yem ihtiyacını söz konusu tümen tarafından karşılanırdı. Yukarıda da bahsedildiği gibi, elçiliğe son derece önem verildiğinden, tümenin sayısı ve büyüklüğüne göre yam için gerekli her şey süratle hal edilir, postacılara kullandığı bineklere ise hususi bir alaka gösterilirdi. Yamlara ait tüm bilgiler rapor haline getirilerek her sene hükümdara sunulur, O da şayet bir eksiklik var ise gerekli önlemleri almak için yeni fermanlar çıkarırdı. Yamların masrafını giderebilmek için halktan kopçur veya yam adı altında vergi alınır, aynı usul ve kaidelerle devletin her kesimde aynen tatbik edilirdi. Yamların başında ise yamcı adı verilen kişiler bulunmaktaydı. Bunların esas görevleri bu posta sevkiyatını sorunsuz yerine getirilmesini sağlamak ve elçileri kabul etmekte³⁵. Bunlar için hususi bir divan-ı yam bulunmaktaydı³⁶.

Yarlığlarda Geçen Malumatın Değerlendirilmesi

1. Yarlığ: Bu yarlığ, Abâkâ Han'ın tahta geçmesinden sonra icra memurları olan darugalar ile vergi memurları olan bitikçilerin halktan ve tüccarlardan zorla para toplanmasını menetmek için kaleme

alınmıştır³⁷. Yarlığın tam tarihi belli olmadığı gibi nerede yazıldığı da kesin değildir. Fakat tahminen 1266 yılına ait olmalıdır. Nitekim Abâkâ Han'ın ilk tahta geçtiği dönemlerle ilgili bilgiler vermektedir. Yarlığda da görüldüğü üzere son kısımları eksiktir. Yarlığın en önemli özelliği ise Abâkâ Han'ın tahta oturur oturmaz tarım alanlarının tenhalaşması ve köylülere yapılan haksızlıklara karşı babası zamanında yapılan kanunları hatırlatmış olmasıdır. Burada geçen Elege, Celayirliler boyuna mensup Emir Kada'an'ın oğludur. Cengiz Han'ın ölümünden sonra Ögeday'ın hizmetine girmiş ve özellikle çocuklarının eğitiminde bir hayli etkili olmuş önemli bir Moğol emiridir³⁸.

2. Yarlığ: Bu yarlığ, Anadolu'da görev yapan Samagar Noyan'a gönderilmiş hususi bir ihtar mahiyeti taşımaktadır. Vatikan'da keşfedilen bu yarlığ, 1268 yılında yazılmış olup, ünlü General Samagar Noyan'a gönderilmiştir³⁹. Yarlığ, o dönemde İlhanlılar ile Batı Avrupa devletleri arasında Memlûklere karşı yapılacak bir ittifak teşebbüsü için gelen giden elçilerin rahatça yolculuk yapabilmeleri için yazılmıştır.

Yarlığda da görüldüğü üzere o dönemde İlhanlılar ile Memlûklar arasında ciddi bir düşmanlık bulunmaktaydı. Özellikle İngiliz prensi Edward bu ittifak çabalarının başını çekmekteydi. Fakat Abâkâ Han henüz tahta geçtiği sırada, Altın Orda Devleti ile boğuşmak zorunda kaldığından, Memlûklarla olan güney sınırında bir taşkınlık istemiyordu. Berke'nin taaruzunun hemen ardından, yani 664/1266 yılında, bir elçilik heyetini Memlûklara göndermiş, lakin Abâkâ'nın bu sırada amcazadeleri ile savaşta olduğunu bilen Sultan Baybars ise gelen bu elçileri huzurundan kovarak barışa razı olmamıştır. Ardından iki taraf arasında 667/1268, 670/1271 yıllarından bir dizi elçiler gelip gittiye de netice değişmemiş ve aralarındaki düşmanlık daha da artmıştır. Karşılıklı yapılan tehditler iki taraf arasında bırakın bir kalıcı barışın akdedilmesini, vaziyeti daha da kötüleştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim 667/1269 yılında teçhizatlı bir Memlûk ordusu Bire üzerinden Gerger⁴⁰ cihetine bir akın düzenlediğini görülmektedir. Ardından Gerger'i yağmalayıp burayı ateşe verip burası ile Kâhta arasında yer alan ve adı Şermüşâk olan bir kaleyi zapt etmişlerdir. Burada yer alan zanaatkarlar başta olmak üzere birçok kişiyi yanlarına alarak Hıms, Şeyzer ve Antakya'ya getirip buralara yerleştirmişlerdir⁴¹. Bir yıl sonra da (Rebiülahir 668/Kasım 1269) Samagar Noyan'ın başında olduğu İlhanlı ordusu buna misilleme olarak Haçlılarla anlaşıp Haleb'e doğru bir sefer düzenlemiştir. Buranın köylerinden olan Sâcur⁴² yağmalandıysa da önden gönderilen öncü birliği yenildiğini ve ardından Sultan Baybars'ın başında olduğu ana Memlûk kuvvetinin Mısır'dan yola çıktığını haber alınca ordusuyla, birlikte geri çekilmişlerdir⁴³. Bu akınlar, iki taraftan da geniş çaplı seferler olmayıp, kısa süreli ve karşı tarafa varlıklarını hatırlatan, önemsiz keşif seferleri olarak kabul etmek gerekmektedir.

Sultan Baybars'ın 667/1268 yılında Antakya'yı zapt etmiş olması özellikle Haçlılar için büyük bir şok olmuştu⁴⁴. Haçlıların Abâkâ

²⁹ Doerfer, agm, s.193-194; Tumurtogoo, age, s.151-152.

³⁰ Reşidüddin, II, s.1098.

³¹ Kaşani, *Tarih-i Olcaytü*, Tahran, 1386, s.113.

³² Abâkâ Han, Anadolu seferinden sonra Sultan Baybars'a gönderdiği mektupta, *karavullarına* saldırmaları sonucu onu eleştirmiştir. Bkz. Reşidüddin/Rüşen-Musevi, II, s.1102.

³³ Reşidüddin, II, s.1131.

³⁴ Emin, age, s.258-261.

³⁵ Cüveynî, *Tarih-i cihangüşa*, s.92; Nasıreddin Tüsi, *Tarassul*, (Nşr. M.Minovi-V.Minorsky), "Naşir al-Din Tüsi on Finance", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, X, S. 3, London, 1940, ss.764-765; Xiu Ting, s.126; Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Han'ına Seyahat*; 1253-1255, (Çev. Ergin Ayan), İstanbul, 2001, s. 52-53.

³⁶ Emin, age,s.149.

³⁷Doerfer, agm, s.190-192; Tumurtogoo, age, s.150.

³⁸Moğolların Gizli Tarihi, 162; Reşidüddin, I, 69.

³⁹Mostaert-, agm, ss.433-434, 507; Tisserant, agm, ss.555-556; Tumurtogoo, age, ss.151.

⁴⁰ Malatya'ya yakın bir kaledir. Bkz: Yakut el-Hamavi, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, Beyrut, 1977, 453; İbn Şeddâd, *el-'Alak*, III/I, 248.

⁴¹ İbn Abdüzzâhir, s. 351; Şafî İbnü'l-Askalânî, *Hüsni'l-menakibü'l-serriyetü'l-münziye menü'l-sireti'l-Zahiriye*, (Thk. Abdülaziz b. Abdullah el-Huveytir), Riyad, 1410, s.309-310; Baybars el-Mansûri, 120.

⁴² Bu köyle ilgili bkz: Yakut el-Hamavi, III, 170.

⁴³ İbn Abdüzzâhir, s. 361-362.

⁴⁴ İbn Abdüzzâhir, s. 307-308; Şafî İbnü'l-Askalânî, s. 260-262; Baybars el-Mansûri, s.111-114; Yünini, II, 283; Karatây el-'İzzî, *Tarih mecmu' el-nevadir*, (Thk. H.Hayn-M.Haciri), Beyrut, 2005, s. 142-143; İbnü'l-Devdâri, VIII, 126-131; İbn Mugeyzel, *Zeyl müferricü'l-kurûb fi ahbâr Beni Eyyûb*, (Thk. Ö.Abdüsselam Tedmurî), Beyrut, 1425, s.65; Kutûbi, *'Uyunü't-teâvarih*, (Thk. N.A.Davud-F.Samir), XX, Bağdad, 1984, s. 360; Bîrzâli, *el-Muktefa ala kitabü'l-ravzateyn, Tarihi'l-Bîrzâli*, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), I, Beyrut, 1427, s. 178; Makrizî, *Kitabü's-sulûk li marifetü'd-*

Han'ın nezdinde tüm yardım taleplerine rağmen, her iki taraf da İngiltere prensi Edward'ın Memlûklara karşı yeni bir Haçlı seferi başlatma niyetinde olması ve Abâkâ Han'ın da o sırada Barâk ile Horasan'da mücadele etmesi yüzünden keşif amaçlı seferlerle yetinmek zorunda kalmıştır. Fakat Abâkâ Han, Barâk'ı mağlup edip batıya doğru döndüğü sırada, Memlûk meselesini etraflıca ele alma fırsatı yakalayabilmiştir. Bu sebeple Edward'ın müşterek Suriye seferi ısrarına daha fazla kayıtsız kalmayarak, Herat savaşı dönüşünün hemen ardından, bu hususu kurmayları ile istişare etmek üzere 670/1271 yılında Tebriz'e gelmiştir. Daha sonra onları Urmiye'de bir kengeşte toplayıp Memlûklara karşı yapılacak bir seferi ele almak üzere emirlerini toplamıştır. Yapılan kengeşten sonra, kardeşi Acay ile Memlûklara karşı tecrübe sahibi olan Samagar, Suriye üzerine yeni bir seferle tanzif edilmişlerdir. Seferin güzergâhı olarak Anadolu üzerinden Ayın Tab ve Bire aşılacak, ardından Haleb'i de kapsayacak geniş çaplı bir seferi ifa edilecekti. Bunun üzerine Acay ve Samagar, derhal Moğollardan bir hayli kalabalık bir birliği sefere hazır hale getirdikten sonra Acay, Tebriz'den hareket edip 3.000 süvariye komutanlık edecek, Anadolu'ya geldiği vakit ise daha önce planlandığı üzere burada başta Avul ona 1.000 askerle iştirak edip ardından da Baycu Noyân'ın oğlu Akâl 1.000 süvari, Durbay ve Samagar da her biri 1.000 kişilik süvarilerle Acay'ın komutasına girecekti. Ayrıca Anadolu Selçuklularından da asker takviyesi alınacaktı⁴⁵. Neticede plan ivedilikle tatbik edildi. Bu sebeple zikredilen birliklerin tümü Abâkâ Han'ın emri ile Elbistan'da toplandılar. Daha sonra Samagar Noyân'ın komuta ettiği ve sayısı 10.000'i bulan tam teçhizatlı bir ordu ile harekete geçtiler. Bu sırada Anadolu naibi Muineddin Pervane de Selçuklu askerleriyle birlikte İlhanlı ordusuna katıldı. Ordu Maraş'a vardığında Sultan Baybars'ın Şam'da olduğunu duyunca Akâl'i 15.000 asker ile önden gönderdiler. Akâl bu sebeple Ayn Tab'a bağlı Mastuk'a saldırıp ele geçirdi. Bu sırada asıl ordu fazla bir mukavemetle karşılaşmadan ve önceden planlandığı üzere Ayın Tab üzerinden Antakya ve Harim'i⁴⁶ aştığı görülmektedir⁴⁷. Edward da elindeki askerlerle beraber İlhanlı ordusu ile eş zamanlı saldırıya geçerek Kakun Kalesi'ne⁴⁸ geniş çaplı bir taarruz gerçekleştirdi⁴⁹. Kalabalık bir ordu ile Suriye'ye giren İlhanlılar, Harim ile Antakya arasında yaşayan Türkmenleri katletmekle işe başladılar. İlhanlı ordusu önünde tutunamayacağına gören Haleb naibi Nureddin Ali b. Mücella ordusunu alıp Hama'ya çekildi. O sırada az bir birlikle Dımaşk'ta bulunan Sultan Baybars, derhal Sârim el-Meşrefi'yi Mısır'a yollayarak takviye askerler istedi (18 Rebiülevvel 670/24 Ekim 1271)⁵⁰. Bunun üzerine Emir Beyserî komutasındaki asıl Memlûk ordusu, 4 Rebiülahir 670/9 Kasım 1271 tarihinde Sultan Baybars'ın yardımına yetişerek Dımaşk'a girdi. Ardından Şemseddin Aksungur da 500 kişilik bir ordu ile Cinin'desultanın ordusuna

katıldığını görülmektedir. İlhanlı ordusunun Suriye'nin kuzeyini işgal ettiği sırada Memlûkların bunlara zamanında mukavemette bulunmaması sebebiyle, bölgedeki halkın can ve mal güvenliği büyük bir tehlikeye düşmüş olmalıdır. Bu sebeple olacak ki halk, taşıyabildiği ne varsa yanına alıp güney kısımlara doğru göç etmek zorunda kalmışlardı⁵¹.

Sultan Baybars, beklediği askeri takviyesini aldıktan sonra, nihayetinde ordusunu 7 Rebiülahir 670/12 Kasım 1271 tarihinde Dımaşk'tan çıkartarak Haleb'e doğru hareket etti. Öte yandan Sultanın geldiğini haber alan İlhanlı askerleri ise etraflı tarumar edip geri çekilirken, Sultan da o sırada cebri bir yürüyüşle Haleb'e doğru hızlıca yol alıyordu. Hama'ya uğrarken buranın hâkimi el-Melik el-Mansûr da Memlûk ordusuna katıldı. Daha sonra yolda Haleb naibi Nureddin Ali b. Mücella ve Arap emirlerden İsa b. Mühennâ'yı da yanına alarak 18 Rebiülahir 670/23 Kasım 1271 Pazartesi günü Haleb'e girdiler ve buradaki Meydan el-Ahdar'da karargâh kurdular. Sultan derhal üstadâr Şemseddin Aksungur el-Fârikânî'ye yanına mühim bir kuvvet alarak ve Sis topraklarına uğramadan, Haleb'in kuzeyi üzerinden geri çekilen İlhanlı askerlerini takip etmesini emretti. Ardından Alâeddin Taybars el-Vezirî ve İsa b. Mühennâ da İlhanlıların elinde olan Ruha (Urfa) ve Harrân'a doğru yola çıkarttı⁵². Şemseddin Aksungur el-Fârikânî, her ne kadar Maraş'a kadar atıldırıysa da hiçbir İlhanlı askeri ile karşılaşmadığından Haleb'e geri döndüğü görülmektedir. Alâeddin Taybars el-Vezirî ve İsa b. Mühennâ ise Harrân'a kadar devam eden bir hücum gerçekleştirdiler. Bu sırada Harrân yakınlarında bir grup İlhanlı askeriyile karşılaştılar. Ordularının önemli bir kısmı geri çekildiğinden, çok az sayıdaki İlhanlı askeri bunlara fazla mukavemet edemeyip yenildiler. Bunlardan bir kısmı katledildiği gibi önemli bir kısmı da esir olarak düşmanın eline geçti. Şehir halkı ise kaleden inip Memlûk askerini karşıladılar. Kaynaklar, Hayâ el-Harrânî'nin müritlerinden Şeyh Mehâsin b.el-Mu'vâlî'nin şehir halkı ile birlikte Alâeddin Taybars el-Vezirî'nin huzuruna çıkıp onu şehre davet ettiğini naklediler. Alâeddin Taybars el-Vezirî ise bu teklifi nazikçe reddedip ordusuyla birlikte geri çekilmeyi uygun bulmuşur⁵³.

3. Yarlıg: Erdebil'deki Şeyh Safuiddin Erdebili türbesinde keşfedilen bu yarlıg, vergi memurlarının tüccar veya köylülere kötü davranmalarını hususuyla ilgili olup 1271 yılına aittir⁵⁴. Yarlıgda görüldüğü üzere Abâkâ Han, Elege'yi işaret ederek, o devri esas teşkil etmeleri için askerler, halkın icra memurları ve komutanları uyarmaktadır.

Esas itibariyle İlhanlılar devrinde kötü yöneticiler ile vergi memurlarının halktan zorla para topladıkları kaynaklarda geçmektedir. Osmanlılılardan da aşına olduğumuz üzere iltizam

duvelü'l-mulûk, (Nşr. Mustafa Ziyade), I, Kahire, 1956, s. 567-568; Aynî, *İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*, (Nşr. Muhammed M. Emin), II, Kahire, 1987, s. 21-29; Bektâş el-Fahrî, *Tarih el-Fahrî*, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Beyrut, 2010, s. 97; Yaf'î, IV, s. 165; Piskopos Stepanos, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev. A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, s.71; Hetum, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev. A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, s. 286; Simpad, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev. A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, s.113; Vahram, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev. A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, s.190; Patrik el-Düveyhî, *Tarihü'l-ezmenê*, (Nşr. el-Ebatü Batris Fehd), Beyrut, t.z, s. 251; Amadi, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*, (Ed. René de Mas Latrie), I, Paris, 1891, s. 209-210; *Cronica S. Petri Erfordenensis Moderna*, (Ed.O.H. Egger), MGH, XXX/I, Stuttgart, 1896, s. 405; *Cronica Reinhardsbrunnensis*, (Ed. O.H. Egger) MGH, XXX/I, Stuttgart, 1896, s.655; *Chronica Minor*, (ed.O.Holder-Egger), MGH, XXIV, Stuttgart 1879, s. 207.

⁴⁵ Ebu'l-Fedaîl, sefere katılan Moğol ordusunun sayısını 10.000 (I, s. 545), Yünîni ise 20.000 olarak göstermektedir (II, 467). Fakat Ebu'l-Fedaîl tarafından verilen rakam makul miktarda olduğundan, daha güvenilir gelmektedir.

⁴⁶ Antakya yakınlarında bulunan bir kaledir. Bkz: Yakut el-Hamavî, II, 205.

⁴⁷ İbn Abdüzzâhir, s.395-396; Baybars el-Mansûrî, s.133; Yünîni, II, s.467; Ebu'l-Fedaîl, I, s.545; İbnü'l-Davâdârî, VIII, s.165; İbn Tagrıberdî, *en-Nucümü'z-zâhire fi mulûk Mısır ve'l-Kahire*, (Thk.İ.Ali Tarhan-M.Mustafa Ziyade), VII, Kahire, 1963, s.140; *Estoire de Eracles*, II, s.461.

⁴⁸ Nablus ve Remle yakınlarında bulunan bir kaledir. Bkz: Yakut el-Hamavî, IV, 299.

⁴⁹ İbn Abdüzzâhir, s.396-397; Baybars el-Mansûrî, s. 134; Bîrzâlî, I, s. 244; *Estoire de Eracles*, II, s.461.

⁵⁰ İbn Tagrıberdî, Sultan Baybars'ın bilerek düşmanın önünden kaçtığını söyler. Bkz: İbn Tagrıberdî, VII, s. 140.

⁵¹ İbn Abdüzzâhir, s. 395-396; Baybars el-Mansûrî, s.133;; Yünîni, II, s. 467; Ebu'l-Fedaîl, I, s.545-546; İbnü'l-Davâdârî, VIII, s.165.

⁵² İbn Abdüzzâhir, s. , 396; Baybars el-Mansûrî, s. 133; Yünîni, II, s. 467-468; İbnü'l-Davâdârî, VIII, s.165-166.

⁵³ İbn Şeddâd, III/I, s.62-63; İbn Abdüzzâhir, s. 396; Baybars el-Mansûrî, s. 133; Yünîni, II, s.467-468; Karatây el-İzzî , s. 158; Ebu'l-Fedaîl, I, s. 547-548; İbnü'l-Davâdârî, VIII, s. 165-166; İbn Haldûn, *Tarih İbn Haldun, Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübedâ ve'l-haber fi eyyamü'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevî sultânî'l-ekber*, V, Beyrut, 2006, s.645; el-Aynî, II, 91.

⁵⁴ Doerfer, agm, ss.193-194; Tumurtogoo, age, ss.151-152.

usulüyle bir şahıs, vergilerden gelecek parayı peşin olarak devletin hazinesine ödeyerek, vergileri kendi hesabına tahsil etme yoluna giderdi. Bunların çoğunluğu bölgede ticaret yapan yerli ahalden sefidiklerinden, doğal olarak çoğunluğu Müslüman meydana gelirdi. Fakat iltizam sistemi ile devlet hazinesine (Hazine-i Amire) peşin para girdiğinden, devlet bütçesi için her ne kadar menfi bir durum arz etse de vergi mükelleflerinin, mültezimlere hangi yolla vergi ödedikleri tümü ile bu mültezimlerin insafına kaldığından ve bu konuda çoğu kez söz konusu görevlilerin parayı tahsil ederken pek de adilane davranmadıklarından, devlete nazaran halk için pek de müspet bir durum arz etmiyordu. Nitekim mültezimlere kar elde edebilmek için, devlete ödedikleri paradan daha fazla para toplamak üzere halktan önceden belirlenen kıstaslardan daha fazla para toplamak zorunda kalıyorlardı. Bu yolla karşılayamayacağı meblağda vergi yüklediklerinden, mükellefler de vergilerini ödeyemiyordu. Vaziyet karşısında mültezimler çeşitli işkence ve dayaklarla halktan parayı tahsil ediyorlardı. Neticede de bu vergi toplam işi bu kez tam bir zorbalık ve zulme dönüşürdü. Halk bir yandan devletin belirlediği vergiden daha fazla oranda para vermek zorunda kaldıklarından, diğer yandan mültezimlerin keyfi olarak mükelleflerin yılda bir defa vermeleri gereken vergiden daha fazla sayıda vergi toplamaları sebebiyle zor duruma düşürüyordu. Bu vaziyet de kaçınılmaz olarak tarım ve hayvancılık ile ilgilenen köylülerin için büyük bir sorun teşkil ediyordu. Örneğin 676/1277 yılında Fars'ın tüm iktâ'sı da Melik Şemseddin Muhammed'e verilmiştir. Fakat ahalinin borçlarının ödeyememesi yüzünden söz konusu iktâ'larda çalışan halk da gereken geliri karşılayamadığından, daha çok çalıştırılıp verilen borçların tahsil edilememesi yüzünden büyük bir kriz patlak vermiştir⁵⁵.

Söz konusu vergileri ödemek zorunda kalan köylüler veyahut ziraat erbabı, mültezimlerin isteklerine yetişebilmek için ellerinde ne var ne yoksa satmak zorunda kalıyor ve bu da kaçınılmaz olarak halkın iyice fakirleşmesine sebep oluyordu. Vergilerin ezici külfeti karşısında mahsullerden ellerinde bir şey kalmadığından ve ilave olarak mültezimlerin zulmü karşısında daha iyi bir hayat sürmek için yerlerinde yaşadıkları toprağı bırakıp göçe başlıyorlardı. Bu da zirai hayatı adeta bitirmenin eşiyine getiriyordu. İltizam sistemi bu sebeple İlhanlılarda halkın vaziyeti göz önüne alındığında, toplumun ekonomisi ve içtimai durumunu derinden sarsan içtihatlardan bir olmuştur⁵⁶. Müstevfi açık bir şekilde ağır vergiler yüzünden çiftçilerin arazilerini boş bırakmak zorunda kaldığını yazar⁵⁷. Aynı şekilde din adamları gibi bazı zümreler de vergiden muaf tutulduklarından ziraat ile uğraşan kimseleri himayeleri altına alarak onları din adamı olarak gösterip vergiden kurtulmaya çalışıyorlardı. Nitekim yukarıda da anlatıldığı gibi Erzincan piskoposu Merhasya, birçok Hıristiyan çiftçiyi bu usuller vergi ödemekten kurtarmış, fakat Muineddin Pervane'nin şikâyeti üzerine bizzat Abâkâ Han'ın din adamları dışındaki kişiler bundan menedilmiştir⁵⁸.

Öte yandan İlhanlılar devrinde toprakların çokluğu muazzam bir vergi varidatı anlamına geliyordu. Lakin şehirlerin tahribi ve savaşlar yüzünden birçok bölgenin vergi oranları büyük miktarda düşmüştü. Örneğin Müstevfi, kendi döneminde Irak-ı Acem'in vergisinin 35 tümen (350.000 dinar) olduğunu, hâlbuki Selçuklular devrinde bu oranın 2.520 tümen (25.200.000 dinar) olduğunu yazmaktadır⁵⁹. Abâkâ Han devri dâhil olmak üzere İlhanlıların ilk dönemlerinde vergilerin toplanma usulü muntazam olmuyordu. Bu sebeple Gazan Han devrinde her vergi kalemini gösterecek şekilde levhaları

oluşturulmuştur⁶⁰. İlhanlılar devrinde vergilerin toplanmasında en yetkili merci ise Divan-ı Buzurg'tu. Bunların atadığı memurlar-ki bunlara muhassıl deniliyordu- hem şehirlerde hem de kırsal kesimlerde vergileri, önceden belirlenmiş ölçüde toplarlardı. Bunların başında ise baskaklar gelirdi. Kaynaklarda bazen daruga ile bir tutulan bu vazife, esas itibarı ile bağlı oldukları yöneticinin emri ile bölgedeki ahaliyi sayarak vergi mükelleflerini belirleyip bunlardan vergiyi tahsil ederlerdi. Söz konusu vergi bölgeleri eyalet teşkilatına uymakla beraber bazen bazı bölgeler hususi telakki edilir ve vergiler de bu şekilde alınır. Horasan, Kuhistan, Kûmes, Mazenderân ve Taberistan'ın vergisi İran'a bağlı hesaplanıyordu⁶¹. Müstevfi, Kûmes'in vergisi ayrı telakki edilip Gazan Han döneminden önce 1.700 küsur tümen vergi alınırken, bu hükümdar devrinde ise 2.100 tümen vergi alınmaya başlandığını ve kendi döneminde ise varidatın yarıya yarıya indiğini yazar⁶². Ayrıca Hille, Vasıt, İsfahan, Sultaniye, Kazvin, Save, Zencan, Kum, Kaşan, Hamedan, Yezd, Tebriz, Ehar, Meraga, Şiraz gibi bazı şehirlerin vergisi tamga vergisi üzerinden toplanmaktaydı⁶³.

Sonuç

Abâkâ Han devrine ait olan söz konusu üç yarlığ, günümüze ulaşmış çok az sayıda resmî belgelerin başında gelmektedir. Özellikle kaynakların çoğu kez suskun kalmayı tercih ettikleri bazı remi yazışmalar ve devlet ile reaya arasındaki ilişkileri ortaya koymaları açısından bir hayli değerlidir. Daha önce de zikredildiği üzere ilk yarlığ, özellikle eyaletlerde devlet adına görev yapan bazı yönetici veya memurların tüccar ve köylülere kötü davranmalarına karşı gönderilmiş olması önem arz etmektedir. Nitekim sanılan aksine, İran başta olmak üzere İlhanlı topraklarında tüccar veya halka uygulanan bir takım vergi tahsilâtı sırasında yapılan zulüm ve zorla para toplama hadiselerinin devlet politikası olmadığını göstermektedir. Bu belgeler sayesinde bu tür hadiselerin tümü ile hükümdara bağlamayıp bazı dönemlerde eyaletlerde görev yapan şahısların menfi icraatları sonucu ortaya çıktığını açıklamaktadır. Üçüncü yarlığda da aradan yaklaşık beş yıl geçmesine rağmen halktan kanunsuz olarak zorla para toplanmasına devam edildiği göstermektedir. İkinci yarlığ ise o dönemde Memlûklere karşı yapılacak ittifak karşısında batı devletlerine ve özellikle de Hıristiyanlara karşı ne denli nazik davranıldığını ve onların devlet sınırları içerisinde ne tür özel muamelelerle ağırlandığını göstermesi açısından bir hayli önemlidir. Netice olarak yukarıda muhtevası verilen birinci ve üçüncü yarlığda geçtiği üzere Abâkâ Han devri İlhanlı Devleti'nin eyaletlere karşı politikası ile özellikle tüccar ve halktan zorla para toplanmasının şiddetle karşı çıktığını göstermekte, ikinci yarlığda ise Abâkâ Han'ın Avrupalı elçilere her türlü ihsanlarda bulunduğunu ve onların rahatça seyahat edilmeleri için devletin tüm imkânlarının seferber edildiğini açıklamaktadır. Bu sebeple her üç yarlığın Abâkâ Han devri İlhanlı Devleti'nin eyalet politikaları ile Hıristiyan dünyası ile olan ilişkileri anlaşılması hususunda bir hayli faydalı olacağı düşünülmektedir.

⁵⁵ Vassâf, *Tarih-i Vassâf*, II, Bombay, 1269, s.197-198; *Tahrir-i Vassaf*, (Tsh.Abdul-Muhammed Âyeti), Tahran, 1346, s. 114-116; Zerküb Şirâzi, *Şirazname*, (Tsh. İ.Cevadî), Tahran, 1350, s. 91; Erdoğan Merçil, *Fars Atabekliği Salgurlular*, Anlana, 1991, s. 113.

⁵⁶ Reşidüddin, *Câmi'üt-tevârih, tarih-i mubarek-i Gâzâni*, (Nşr. Karl Jahn), *Geschichte Gâzân-Hans aus dem Ta'rih-i Mubarek Gâzâni des Residal-Din Fadlallah b. 'Imad al-Daula Abu'l-Hair*, London, 1940, s.243-250; aynı mlf., *Mukatebât-ıReşidi*, (Nşr. Muhammed Şefî), Lahor, 1323, s.22-27; Müstevfi, *Nuzhetü'l-kulûb*, (Nşr. G. Le Strange), London-Leiden, 1915, s. 27.

⁵⁷ Müstevfi, s. 27.

⁵⁸ İbn Şeddâd, *Târihü'l-Melikü'z-Zâhir*, (Nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983.

⁵⁹ Müstevfi, 48.

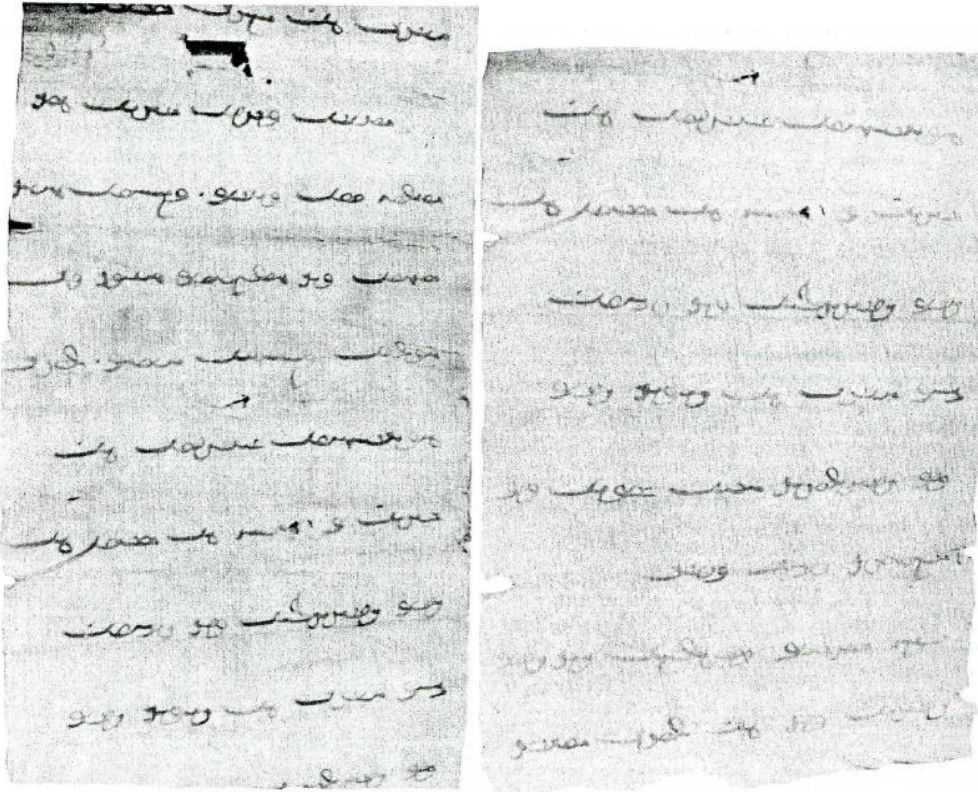
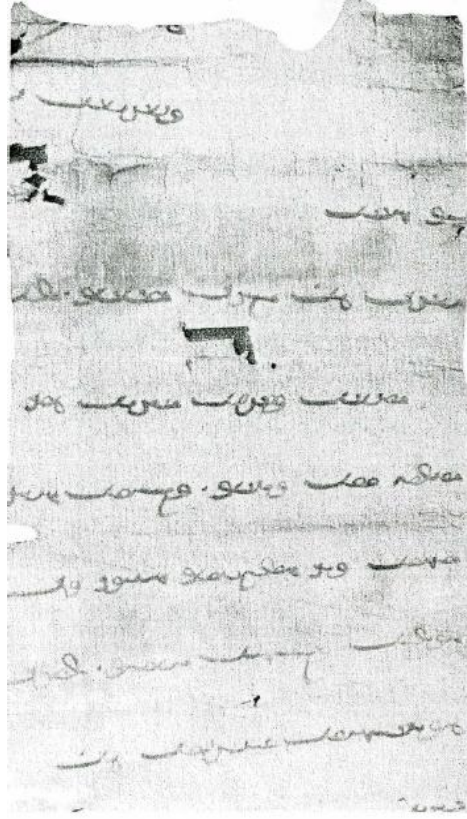
⁶⁰ Vassâf, IV, s.563.

⁶¹ Müstevfi, s.147; Emin, age, s.60-63.

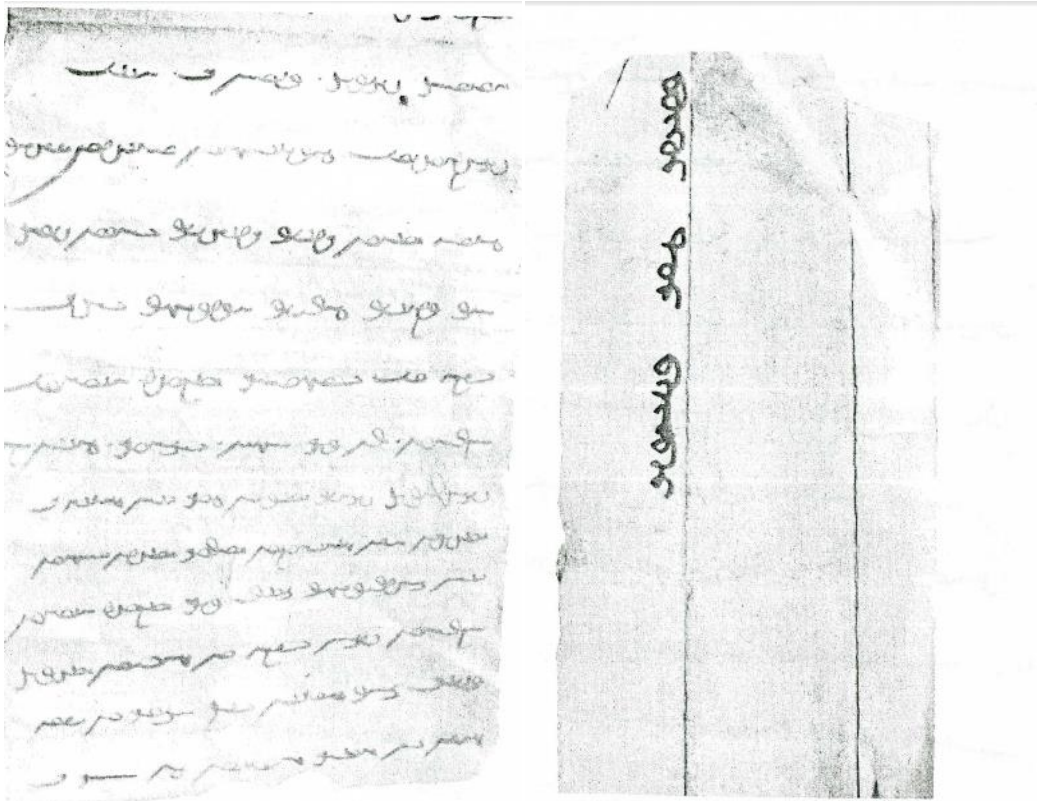
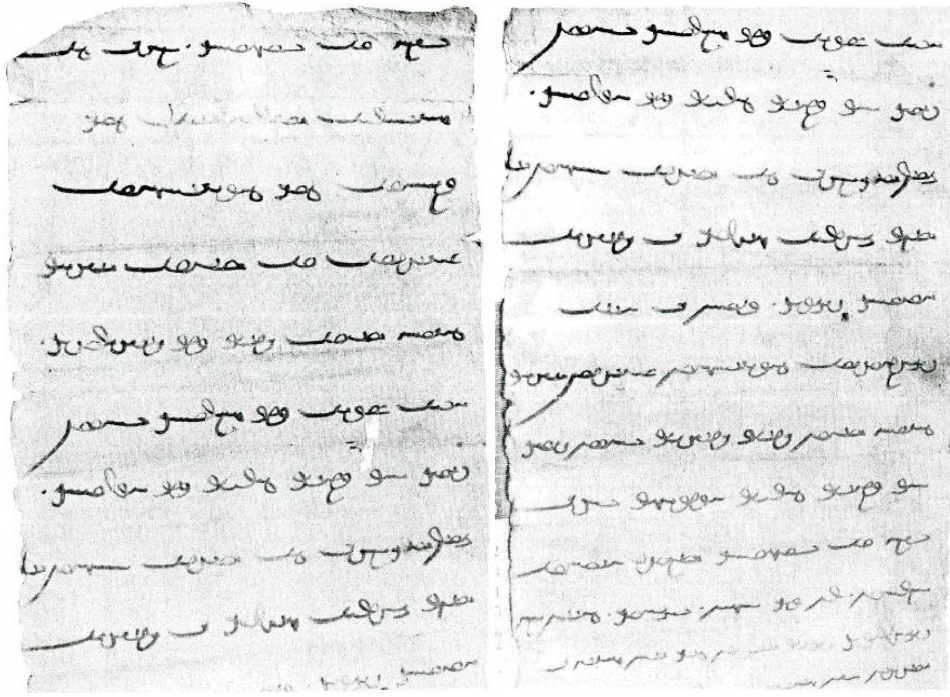
⁶² Müstevfi, s. 27.

⁶³ Müstevfi, s. 40, 47, 50,55-56,59-60, 62, 67-68, 71, 74, 78, 83, 87, 115.

EKLER

Resim 1: 1265 tarihli *yarlığ* (Doerfer, agm, s.237-239)

Resim 2: 1271 tarihli *yarlığ* (Doerfer, agm, s.240-24)

KAYNAKÇA

- Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul, 2012.
- Amadi, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*, (Ed. René de Mas Latrie), Paris 1891.
- Aynî, *İkdü'l-cümân fî târihi ehlü'z-zamân*, (Nşr. Muhammed M. Emin), I-IV, Kahire, 1987-1992.
- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1990.
- Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fî Tarih el-Hicre*, (Thk. D. S. Richards), Beyrut, 1998.
- Bektâş el-Fahrî, *Tarih el-Fahrî*, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Beyrut, 2010.
- Birzâlî, *el-Muktefa ala kitabü'l-ravzateyn, Tarihü'l-Birzâlî*, (Thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), I-IV, Beyrut, 1427.
- Chronica Minor*, (Ed.O.Holder-Egger), MGH, XXIV, Stuttgart, 1879.
- Cronica Reinhardsbrunnensis*, (Ed. O.H. Egger) MGH, XXX/I, Stuttgart, 1896, ss. 490-558.
- Cronica S. Petri Erfordensis Moderna*, (Ed.O.H. Egger), MGH, XXX/I, Stuttgart, 1896, ss. 335-489.
- Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 1999.
- Dayı, Özkan, "İran Moğollar'ında Bitikçilik (1231-1295)", SOBİDER, Yıl. 4, S.11, (Haziran 2017), ss. 192-208.
- Doerfer, G., "Mongolica aus Ardabil", Zentralasiatische Studien, 9, 1975, ss. 187-263.
- Emin, Şems Şerik, *Ferheng Islahat-ı Divanî Devran Moğul*, Tahran, 1357.
- Estoire de Eracles*, RHCocc, II, Paris, 1869, ss. 1-481.
- Güner, Galip, "'Yarlıg' 'Buyruk, Emir, Ferman' ve 'Yarlıka- (Tanrı) Buyurmak'; Lütfetmek Kelimelerinin Kökeni Üzerine Yeni Görüşler", Turkish Studies, VIII, S.1 (Winter 2013), ss. 1553-1560.
- Güneş, İbrahim, *Abâkâ Han Devrinde İlhanlı Devleti Tarihi (663-680/1265-1282)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Muğla 2021.
- Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, (Nşr. Muhammed Ferruh), I-II, Meşhed, 1340.
- Hândmir, *Habib-i siyerfî ahbarü'l-beşer*, (Tsh. M. Debirsiyaki), III, Tahran, 1362.
- Hasan b. Ali, *el-Mürşid fî'l-hisab*, Kitabhane-i Meclis Şura-yı İslamî, no:21852.
- Hetum, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev.A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, ss. 137-146.
- Hinduşah Nahcivânî, *Düstürü'l-katib fi ta'yinü'l-meratib*, (Nşr. Abdulkerim Alizade), I-II, Moskova, 1971.
- İbn Abdüzzâhir, *Ravzü'z-zâhir fî sîretü'l-Melikü'z-Zâhir*, (Nşr. Abdülaziz el-Huveytur), Riyad, 1976.
- İbn Haldûn, *Tarih İbn Haldun, Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtedâ ve'l-haber fi eyyamü'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi sultânî'l-ekber*, I-VIII, Beyrut, 2006.
- İbn Mugeyzel, *Zeyl müferricü'l-kurûb fi ahbâr Beni Eyyûb*, (Thk. Ö.Abdüsselam Tedmurî), Beyrut, 1425.
- İbn Şeddâd, *el-Alâkü'l-hatira fi zikri ümerai Şam ve'l-Cezire*, (Nşr. Y. Abbare), III/II, Dimaşk, 1978.
- , *Târîhü'l-Melikü'z-Zâhir*, (Nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1983.
- İbn Tagrîberdî, *en-Nucûmü'z-zâhire fi mulûk Mısır ve'l-Kahire*, (Thk.İ.Ali Tarhan-M.Mustafa Ziyade), I-XVI, Kahire, 1963.
- İbnü'l-Davâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmi'ü'l-gurer: ed-dürre'l-fâhir fî sîretü'l-Melik en-Nâsır*, (Nşr. Hans Robert Roemer), I-IX, Kahire, 1960.
- İbnü'l-Münşî, *Târîhü nuzhetü'n-nâzir ve râhatü'l-hâtir fi cem'ü't-tevârihi min kitâbi gâyeti'l-mallûb fî târihi Beyti Eyyûb*, National Bibliothek in Wien, Mixt. 355.
- Kalkaşandî, *Subhü'l-'aşâ fî sinâ'atü'l-inşâ*, I-X IV, Kahire, 1913.
- Karatây el-'İzzî, *Tarih mecmu' el-nevadir*, (Thk. H.Hayn-M.Hacirî), Beyrut, 2005.
- Kaşanî, *Târîh-i Olcâytü*, Tahran, 1386.
- Kutübî, *'Uyunü't-teâvarih*, (Thk. N.A.Davud-F.Samir), XX-XXII, Bağdad, 1984.
- Makrizî, *Kitabü's-sulûk li marifetü'd-duvelü'l-mulûk*, (Nşr. Mustafa Ziyade), I-IV, Kahire, 1956.
- Merçil, Erdoğan, *Fars Atabekliği Salgurlular*, Anlara, 1991.
- Moğolların Gizli Tarihi, Manggol'un niuçâ topça'an Yüan-ch'ao pi-shi*, (Çev. Ahmet Temir), Ankara, 1948.

- Mostaert, Antoine - Cleaves, Francis Woodman , “Trois documents mongols des Archives secrètes vaticanes”, Harvard Journal of Asiatic Studies, XV, S. 3/4, (1952), ss. 419-506.
- Mu'izz al-Ansâb, (Ed. A. K. Muminov), *Istoriâ Kazakhstana v persidskikh istochnikakh, III*, Almatı, 2006.
- Mustevfi, *Nuzhetü'l-kulûb*, (Nşr. G. Le Strange), London-Leiden, 1915.
- Nasreddin Tûsî, *Tarassul*, (Nşr. M.Minovi-V.Minorsky), “Naşîr al-Dîn Tûsî on Finance”, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, X, S. 3, London, 1940, ss. 755-789.
- Nuveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûnü'l-edeb*, (Nşr. M. Mustafa Ziyâde), XXIX, Kahire, 1990.
- Patrik el-Düveyhî, *Tarihü'l-izmene*, (Nşr. el-Ebatî Batris Fehd), Beyrut, tz.
- Piskopos Stepanos, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev.A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, ss. 63-82.
- Reşîduddîn, *Câmi'ut-Tevârih*, (Nşr. Muhammed Rûşen ve Mustafa Mûsevî), I-IV, Tahran, 1373; *Câmi'üt-tevârih, tarih-i mubarek-i Gâzânî*, (Nşr. Karl Jahn), *Gesichte Gâzân-Hans aus dem Ta'rih-i Mubarek Gâzânî des Residal-Din Fadlallah b. 'Imad al-Daula Abu'l-Hair*, London, 1940.
- , *Mukatebât-ıReşîdî*, (Nşr. Muhammed Şefî'), Lahor, 1323.
- Rogers, J. M., “A New View of Medieval Persian History”, The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, S.1, (1989),s. 113-121.
- Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya, 2006.
- Simpad, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev. A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005, ss. 95-122.
- Şaf'î İbnü'l-Askalânî, *Hüsnu'l-menakbü'l-serriyetü'l-münziye menü'l-siretü'l-Zahiriye*, (Thk. Abdülaziz b. Abdullah el-Huveytur), Riyad, 1410.
- Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, (Tsh.Abdu'l-Muhammed Âyeti), Tahran, 1346.
- Tisserant, Eugène Cardinal, “Une lettre de l'Ilkhan de Perse Abaga adressée en 1268 au Pape Clément IV”, Le Muséon, LIX, (1946), ss. 547-556.
- Tumurtogoo, D., *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, Taipei, 2006.
- Uyar, Mustafa, “İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XLIX, S.1, (2009), s. 33-47.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, 1988.
- Vahram, *Vakayiname, Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Ermenice'den Rusça'ya Çev. A.G.Galtstyan, Rusça'dan Türkçe'ye Çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005,ss. 189-195.
- Vassâf, *Tarih-i Vassâf*, I-V, Bombay, 1269.
- Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Han'ına Seyahat; 1253-1255*, (Çev. Ergin Ayan), İstanbul, 2001.
- Xiu Ting, *Hei Ta shi lu*, (haz. Mustafa Uyar, çev. Ankhbayar Danuu), İstanbul, 2012.
- Yaf'î, *Miratü'l-cinan ve ibretü'l yakzan ma'rife ma yu'teber min havadisü'z-zaman*, (Nşr. Halil el-Mansur), Beyrut, 1997.
- Yakut el-Hamavî, *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut, 1977.
- Yûnîni, *Zeyl miratü'z-zaman*, II, Haydarabad, 1955.
- Yuvalı, Abdulkadir, “Daruga”, DİA, VIII, ss.505-506.
- Zerkub-ı Şirazî, *Şirazname*, (Tsh. İ.Cevadî), Tahran, 1350.

EXPENDED ABSTRACT

The three jarligs in question belonging to the period of Abâkâ Han are very valuable in the very few and official applications that have survived to this day, especially if they reveal some formal correspondence and the relations between the state and the reaya prefer to remain silent at times.

The jarlig was called the edicts written by the ruler. Only the name of the ruler was written on the jarligs, which was the official written order of the ruler. The Mongol rulers could have given these jarligs to the commander or statesmen they liked, as well as to the subordinate state or rulers. The name is known according to the color of the seal, as the jarligs are personally struck by the ruler. It was preceded by a sky-stamped jarlig, a gold-stamped jarlig, a gold-stamped jarlig, and a black-stamped jarlig, depending on the importance of the text. The most important, sky-tamgae, were often used in correspondence with the Great Mongolian ruler. As a matter of fact, it is known that a jarlig sent by Kubilây to Abâkâ Khan was sealed with the sky-tamga. Another type of jarlig was the gold-tamgs made by immersing the seal in gold water, the borders of the state were made financially with more important decisions, orders and lessons were hit on the jarligs carried by the embassy committees. For example, the ambassadors sent to Sultan Baybars on 667/1269 were carrying Abâkâ Han's gold-jarlig and jarlig. Al-tamgas, which were kept at a lower level than this for their importance, were generally used in official decrees and correspondence. Together with the jarligs sent to the rulers, it is understood that all kinds of jarligs given to the orders and commanders, and all kinds of dismissals and appointments to be made within the state government are al-tampered. For example, when Abâkâ Khan was enthroned, he sent a jarlig with al-stamped jarlig to his side, as well as a jarlig with al-stamped states to keep the rulers of the state subordinate to the Ilkhanians in their places. Abâkâ Khan had received the jarlig with al-stamp, which was sent by Kubilây Han on 669/1270, indicating that he was officially ascended to the Ilkhanid throne. As mentioned above, it is important for us that the first jarlig was sent against the mistreatment of the merchants and peasants, especially by some administrators or officials working on behalf of the state in the states. As a matter of fact, contrary to what is believed, it shows that the persecution and forced money collection incidents made during the collection of taxes applied to merchants or people in the Ilhanli lands, especially in Iran, are not a state policy. These documents explain that all such incidents should be attributed to the negative actions of the persons working in the states. The third jarlig also shows that approximately five years have passed, but the collection of unlawful money from the public is still continuing. The second jarlig, on the other hand, is very important in terms of showing how kindly the western states and especially Christians were treated in the face of the alliance against the Mamluks and what kind of special treatment they were hosted within the borders of the state. As a result, as mentioned in the first and third jarlig, the contents of which are given above, the Abâkâ Khan period shows that the policy of the Ilkhanid State against the provinces and the forced collection of money, especially from merchants and the people, was strongly opposed, and in the second jarlig, Abâkâ Khan gave all kinds of grants to the European ambassadors and they were comfortable with them. It explains that all the means of the state have been mobilized for their travel. For this reason, it is thought that all three jarligs will be very useful in understanding the state policies of the Ilkhanid State of the time of Abâkâ Khan and its relations with the Christian world.